

Nieuwsbrief Bodegemse Kulturele Werkgemeenschap

2015 – nr 2

Bodegem in vroegere tijden (2): Over driftwegen, schaepewegen en herbaenen.

In een viertal archiefstukken uit het kasteel van Gaasbeek werden we getroffen door de merkwaardige termen als *driftschaepen*, *schaepewegh* en *herbaen*. Met *drift* wordt gewoonlijk een kudde vee bedoeld, veelal schapen die langs een daarvoor voorziene weg werden voortgedreven. Een driftweg, waarvan schapenweg of schapenbaan synoniem mogen beschouwd worden, slaat op de weg waarlangs men de kudde vee van of naar zomerweiden of een winterkwartier overbracht. De naam leeft door in straatnamen, zoals bijvoorbeeld in de Schapenbaan in het nabije Wambeek en Sint-Martens-Lennik.

Bij de term *herbaen* zou men misschien een verband durven vermoeden met Romeinse heirbanen, maar dit is werkelijk veel te ver gezocht. De term werd al sinds de Late Middeleeuwen alom gebruikt om een openbare weg aan te duiden, die geschikt was voor troepenbewegingen en om die reden ook onder het landsheerlijk of zelfs het koninklijk gezag viel. Dit soort van "rijkswegen" werden uiteraard ook veelvuldig gebruikt ten behoeve van de handel en voor het overbrengen van veekudden. Eventuele verwarring met Romeinse heirbanen is in onze streek zo goed als uitgesloten, gezien daarvoor uitsluitend de weg van Asse over Edingen naar Bavay als een ware Romeinse schepping mag beschouwd worden.

Herder met schapen

Ook in de omgeving van Bodegem liepen er sinds aloude tijden een drietal schapenwegen of driftwegen. Daarvoor betrouwen we op een verklaring van een zekere rentmeester Van Grevenbroeck in een geschrift van 18 november 1700. De rentmeester schijnt voldoende met de streek vertrouwd te zijn, gezien hij beweert al 31 jaar woonachtig te zijn in het klooster van Groot-Bijgaarden. Van Grevenbroeck zag langs de bedoelde schapenweg regelmatig legerrossen en driftschapen voorbijtrekken. Hij verklaart *op sijne manne waerheyt* dat er een *grootte herbaene was, lancx welcke baene de vrempde ofte driftschaepen moeten passeren als oock de soldaeten commende vande steden van mechelen vilvoorden etca.* Hij verduidelijkt verder nog dat deze straat via Zellik voorbij *het verbrande hoff ghenaeemt den Waerboom* loopt (de huidige locatie van het restaurant Salons Waerboom), vervolgens langs het klooster van Groot-Bijgaarden en het gehucht Wolsem, om dan de huidige Kattenstraat in te draaien richting *bruynen lieven heer lancx henen den Rondensbosch onder bodeghem.* Deze baan sloot aan bij wegen die vervolgens naar het graafschap Henegouwen leidden, in het bijzonder de steden Halle, Edingen en Bergen.

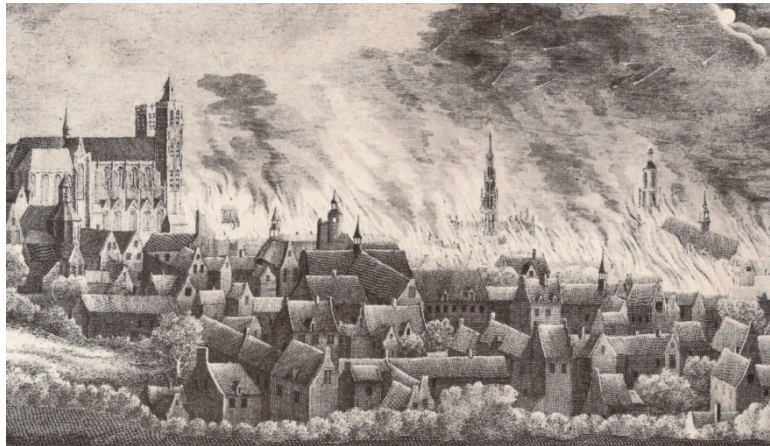
Onze gewesten hadden in die tijd regelmatig passages te verduren van doortrekkende legertroepen. Vooral de Franse koning Lodewijk XIV bleef spijs de Vrede van Munster (1648) de Spaanse Nederlanden teisteren en benutte het graafschap Vlaanderen als een vooruitgeschoven uitvalsbasis in dienst van zijn Rijnimperialisme. Zo stormden op 24 mei 1667 de Franse legers opnieuw het hertogdom Brabant binnen. Ze viseerden vooral de hoofdstad Brussel. Op bevel van de gewetenloze maarschalk Villeroy werd in de dagen van 13, 14 en 15 augustus 1695 door aanhoudend artillerievuur het stadscentrum in brand geschoten. De prachtige middeleeuwse gebouwen op de Grote Markt werden toen allen in de as gelegd.

Men vergeet wel eens dat tijdens de doortocht van het Franse leger ook het West-Brabantse hinterland zwaar werd geterroriseerd. Te Bodegem werd de kerk, het dorpskasteel en verscheidene huizen geplunderd. De totale oorlogsschade aan graangewassen, veevoeder, beesten en huizen werd voor de periode 1689-1695 geschat op meer dan 150.000 gulden. Ongeveer 65.000 gulden werd rechtstreeks als oorlogsbelasting geïnd, eigenlijk een brandschatting waarmee onze dorpen zich konden vrijkopen van nog meer terreur. Om een spoedige betaling te verzekeren, werden vooraanstaanden als gijzelaars meegenomen en gevangengezet.

Zo verging het met Jean Nicolay, meier van de heer van Gaasbeek voor diens rechten te Itterbeek, Dilbeek en Bodegem, evenals de Bodegemse pachter Henri Van Coninckxloo die op 28 juni 1695 werd opgesloten in de gevangenis van Bergen om vervolgens naar het baljuwhuis van Doornik te worden overgebracht.

Dit was trouwens niet de eerste passage van de Fransen in Bodegem. In januari 1684 hadden de legers van Lodewijk XIV in ons toen 325 inwoners tellende dorp 24 woningen (waaronder ook de Honsemhoeve en het sindsdien verdwenen Hof te Droogenbroeck) met de grond gelijk gemaakt. In 1691 ondergaat de Wolsemhoeve hetzelfde lot, wanneer er alle gebouwen en stallingen worden *affgebrant van de Franchoisen* en de schade wordt er op 2000 gulden

geraamd. Aan deze rampzalige periode van blinde terreur kwam er pas een einde met de Vrede van Rijswijk op 20 september 1697.

Brussel brandt, augustus 1695 (gravure door R.C. Ridderbosch)

Het bestaan van drie *herbaenen* in de nabijheid van Bodegem bevestigt zich in een stuk gedateerd 26 augustus 1700. Bij die gelegenheid vergaderen de Bodegemse schepenen en verschijnen voor Pieter Crabbe, Anthoon Taelmans en de *officier loco des meyers* Joos Van Cauwelaert vier inwoners: Jan De Mesmaecker (79 jaar), Philips De Pauw (78 jaar), Gillis De Mol (74 jaar) en Adriaen De Lange (64 jaar). Zij verklaren eensgezind dat er in de nabijheid van Bodegem drie *herbaenen* liepen:

*door de selve prochie van Bodegem sijn loopende drie distincte **herbaenen**, als te weten, d'eene commende van de verbrande brugge boven het Clooster van Dielegem, voor bij het Clooster van grooten beygaerden lancx henen den rondenbosch, liggende onder bodegem voorschreven naer de Stadt halle ende Enghien, d'andere genoempt den herrewegh loopende door de meergemelde prochie naer Tombergen [d.w.z. onder Sint-Martens-Lennik, meer bepaald te Schepdaal via de Oude Geraardsbergsestraat], ende de derde commende van der Stadt brussel door Ste Ulricx Cappelle ende alsoo door Bodegem naer de steenstraete [d.w.z. de Steenstraat te Ternat].*

De laatstgenoemde Steenstraat wordt in een ander archiefstuk (L116/38 punt 16) als volgt omschreven:

*Item eodem loco wordt gedesigneert de voorschrevene **grootte herbaene** ofte **royalen wegh** commende van brussel door de prochie van zellick ende Ste Ulricx cappelle door de voorschrevene prochie van beugom loopende naer de groote route ofte den grooten wegh die gemeynelijck genoempt wordt de steenstraete.*

Dezelfde personen getuigen ook over het regelmatige doortrekken van de legeretros langsheen deze banen, zowel in oorlogstijd als voor gebruikelijke bewegingen tussen de garnizoensteden:

differente militaire, soo groote als cleyne trouppen met hunne baggagien hebben sien door deselve herbaenen marcheren, naemenlijck oock int veranderen van de guarnisoenen.

Philips De Pauw weet zich nog goed te herinneren dat, zestig jaar voordien, toen hij nog in Zellik woonde, *sittende op zijn vaders peert door de voorseyde Ierste genoempde herbaene twee compaignien voetvolck heeft geconduiseert lancx den voorseyden rondenbosch naer Engien.*

Voor Jan De Mesmaecker, *officier des heere Raedt de Fierlandt*, verschijnen in verband met hetzelfde thema op 27 november 1700 nogmaals vier inwoners. Bij die gelegenheid leggen Joos de Coster, Hendrick Steps, Jan Mertens en Jan de Kempeneer de volgende verklaring af over het statuut van de weg die komt van Zellik:

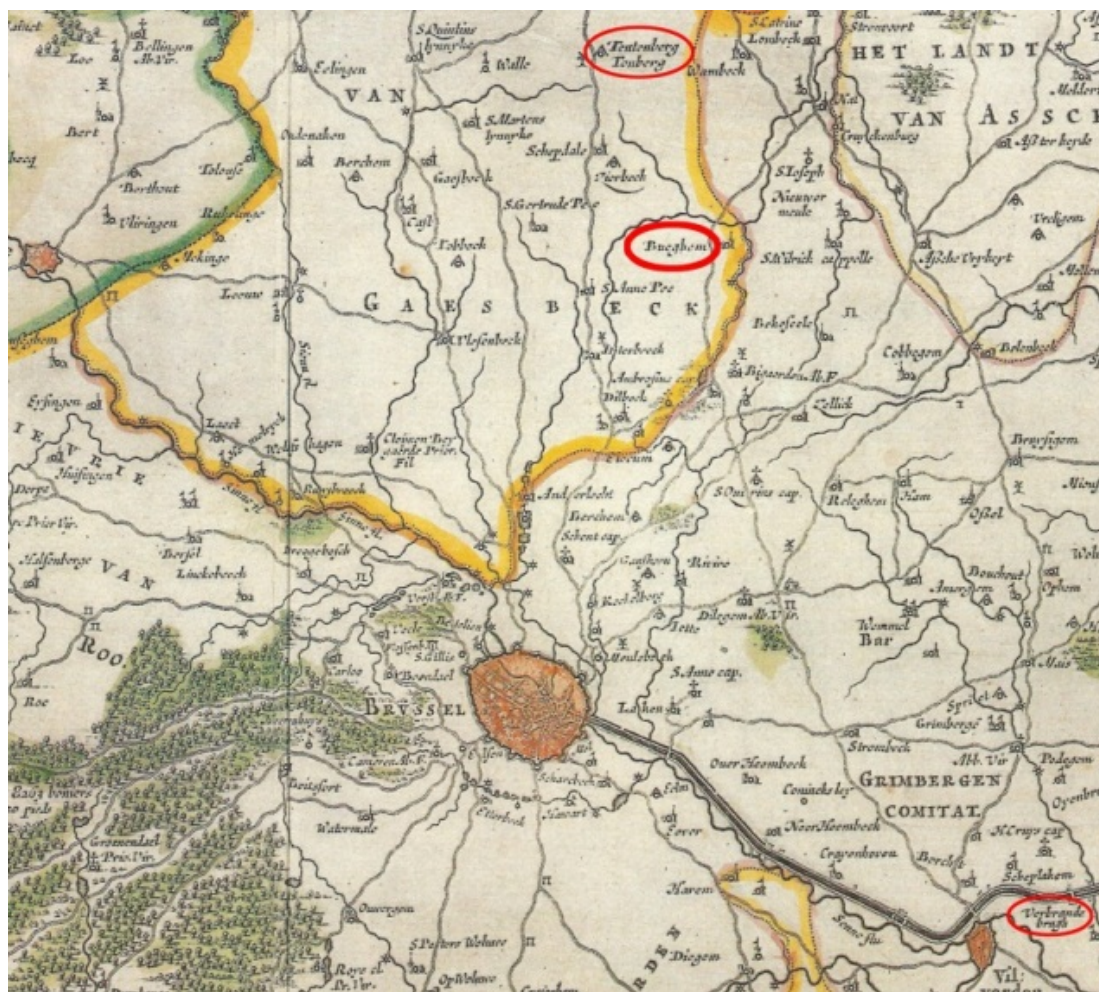
Wij, dese onderteeckent, verclaeren ons kennelijck te sijn, dat de straete commende vanden dorpe van Zellicke, door den ghehuchte van wolsum voorbij den bruynen lieven heer lancx henen den Rondenbosch, alsoo voorbij hunne gheleghen tot begijnenborreken, bij hun aldaer ghenoeemt werdende de beugemstraete Is eene publicke baene, door de welcke passeren de militaire trouppen soo groote als cleyne, oock met hunne bagagien, met waeghens kerren etcetera, soo ten tijde van oorloghe als peys, als oock alle de voerluyden reyden vande stadt halle naer mechelen vilvoorden etca. dat voorts door de selve straete marcheren de driftschaepen commende vuyt het landt van waes de kempen etca. naer Engien, halle, berghen henegauw ende soo voorts, redenen van wethentheyte dat wij soo langhe ons de memorie is bestreckende, de voorseyde marchen voituren ende driften door de voorseyde straete hebben ghesien ... (archiefstuk L116/30)

Op de hierna afgebeelde kaart kan men deze *herbaenen* nog goed onderscheiden. Het is een gedeelte uit een grotere kaart van Brabant, die in 1635 in het *Theatrum Orbis Terrarum* van Willem Bleau werd uitgegeven.

Onderaan rechts op deze kaart (het westen ligt bovenaan) merkt men de omtrekken van de stad Vilvoorde met de vermelding *Verbrande brugh*. De weg voert dan westwaarts voorbij de abdijen van Dielegem en Groot-Bijgaarden om via de Rondenbos te Bodegem vervolgens via Vlezenbeek en Sint-Pieters-Leeuw naar Halle te lopen. Helemaal bovenaan in het midden kan men de windmolen op de *Teutenberg* of *Tomberg* onderscheiden.

Het bestaan van wegen die werkelijk als *herbaenen* mogen betiteld worden, stuit nochtans ook op tegenspraak. Claude De Pape, een beëdigd landmeter uit Ternat, *geadmitteert in den Souvereynen Raede van Brabant in den jaere 1663*, kon met de bovenstaande verklaringen absoluut niet akkoord gaan. Hij gaat er prat op al ettelijke jaren vele landmetingen te hebben verricht *in diversche prochien ende meyerijen als te weten onder Rode, Assche, Merchtem, Lande van Gaesbeke ende Bodegem*. Hij spreekt de Bodegemse getuigenissen over koninklijke wegen tegen door te stellen:

*dat hij noynt en heeft gehoort, gesien ofte geweten dat binnen de voorseyde prochie van Bodegem soude liggen eenighe **publicque herbaenen oft royale wegen** die soude loopen van de eene stadt naer d'ander.*

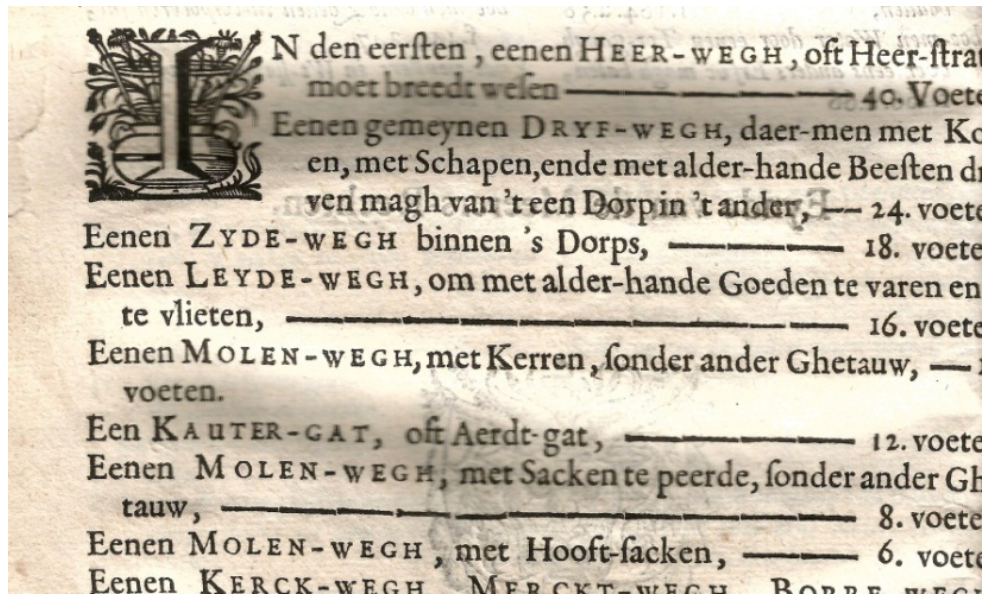

Gravure van J.F. van Langrem, uitgegeven door Willem Bleau

Anderzijds geeft hij wel toe dat er van Ternat naar Sint-Ulriks-Kapelle er net op de grens met Bodegem een schapenweg liep:

*datter is eene straete genoempt den **schapenwegh** loopende van ternath door het velt genoempt den bushop door Ophalfen naer Ste Ulricx Cappellen, alwaer het scheyden der prochie van bodegem maer tegen en comt met eenen hoeck lanck wesende ontrent de twee boeghscheuten, sonder datter eenighe herbaenen connen worden gevonden die binnen de selve prochie van bodeghem souden liggen.*

Landmeter De Pape verwijst zelfs naar het *placcaertboeck* en de *coustume*, waaruit blijkt dat een *herbaene* een breedte moet hebben van 40 voet, een breedte waaraan destijds niet één straat te Bodegem voldeed. Uit codificaties van het gewoonterecht (zoals bijvoorbeeld in de *Costuymen ende Rechten der stad Brussel*, uitgegeven bij Jan Mommaert te Brussel in 1657), blijkt inderdaad dat in de toenmalige Ammanie van Brussel, waaronder ook Bodegem sorteerde, een *heerwegh oft heerstrate* 40 voet breed was. Een *dryfwegh daer men met Koyen, met Schapen ende met alderhande Beesten dryven magh van 't een dorp in 't ander*, was echter smaller en had slechts een breedte van 24 voet (1 Brusselse voet meet afgerond 27 cm, zodat een heerweg vrijwel 11 meter breed moest zijn en een gewone schapenweg ongeveer 6,5 m).

Costuymen van Brussel

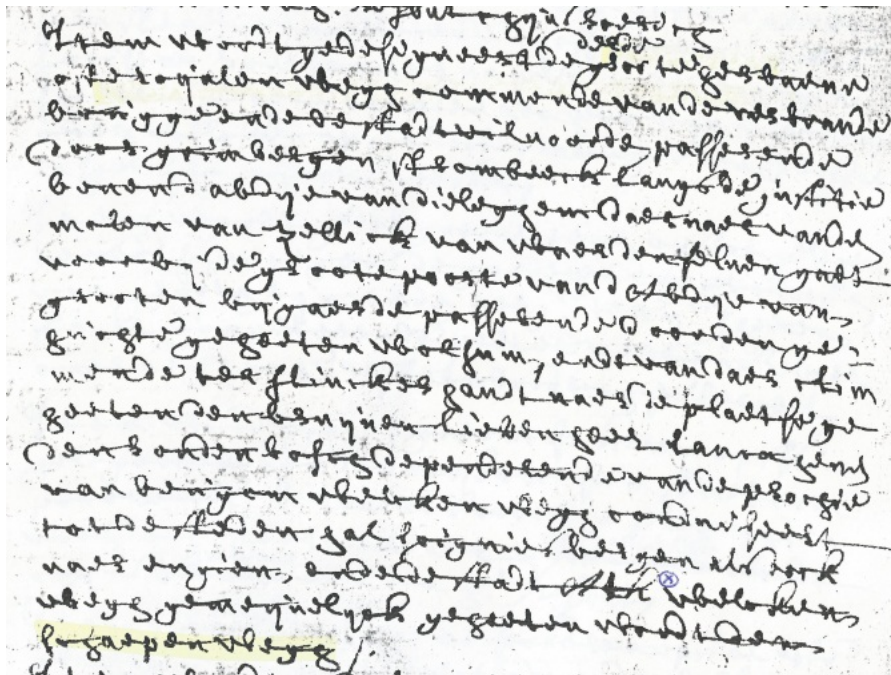
Afgaande op de opinie van de Ternatse landmeter bevonden er zich te Bodegem slechts *particuliere straeten ende wegen die sijn loopende ende commen van d'een goet naer het ander ende oock naer prochien*. Dezelfde mening vinden we ook bij de Brabantse historicus Jan Verbesselt, die in 'Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw' stelt dat Bodegem eigenlijk geen grote wegen kende, doch slechts plaatselijke banen en er zelfs amper sprake is van intergemeentelijke wegen. In verband met het hoger geciteerde Hof te Waarboom te Groot-Bijgaarden weet hij te vertellen dat het destijds gelegen was aan een zeer oud kruispunt van wegen dat aansluiting gaf met meerdere oude West-Brabantse wegen, waaronder ook een *Schapenweg*.

De zogenoemde Bodegemse driftwegen liepen echter niet dwars door het dorp, maar raakten het grondgebied van Bodegem slechts op de dorpsgrenzen, meer bepaald net langs de noordergrens met Sint-Ulriks-Kapelle en Ternat en in het oosten langs de Bruine-Lieve-Heerstraat en de Rondenbos. In het Bodegems cijnsboek (Schepengriffie 801, fol 74) is er sprake van een *herstraete* in het veldenblok de *heyde*. De kaart hieronder verduidelijkt het vermoedelijke traject van de drie driftwegen.

Weg nr. 1 loopt van noord naar zuid en verbindt Vilvoorde met Halle om dan te vervolgen met de weg naar Zinnik en Bergen. Het handelt in dit geval werkelijk om een koninklijke weg die voerde langs de abdij van Dielegem, het Hof te Waarboom, de abdij van Groot-Bijgaarden, Wolsem en de Rondenbos, Vlezenbeek en Sint-Pieters-Leeuw. Deze weg was dus niet zomaar een gewone schapenweg, maar was dienstig voor de troepenbewegingen. In het Gaasbeeks archiefstuk 116/38 punt 71 wordt deze weg als volgt omschreven:

Item wordt gedesigneert de groote herbaene ofte royalen wegh commende van de verbrande brugge ende de stadt vilvoorde passerende door grimbergen strombeek [nu Romeinse steenweg] langs de justitie [d.w.z. de galg op het galgenveld] boven d'abdije van dieleghem daer naer van den molen van zellick van waer den selven gaet voorbij de groote poorte van d'Abdije van grooten bijgaerde passerende door den gehuchte geheeten wolsum ende van daer climmende ter slincker handt [d.w.z. naar

links, de huidige Kattenstraat] *naer de plaetse geheeten den bruynen lieven heer lancx henen den rondenbosch dependerende van de prochie van beugem welcken wegh conduiseert tot de steden hal soignies bergen als oock naer engien ende de stadt Ath welcken wegh gemeynelijck geheeten wordt **den Schaepenwegh**.*

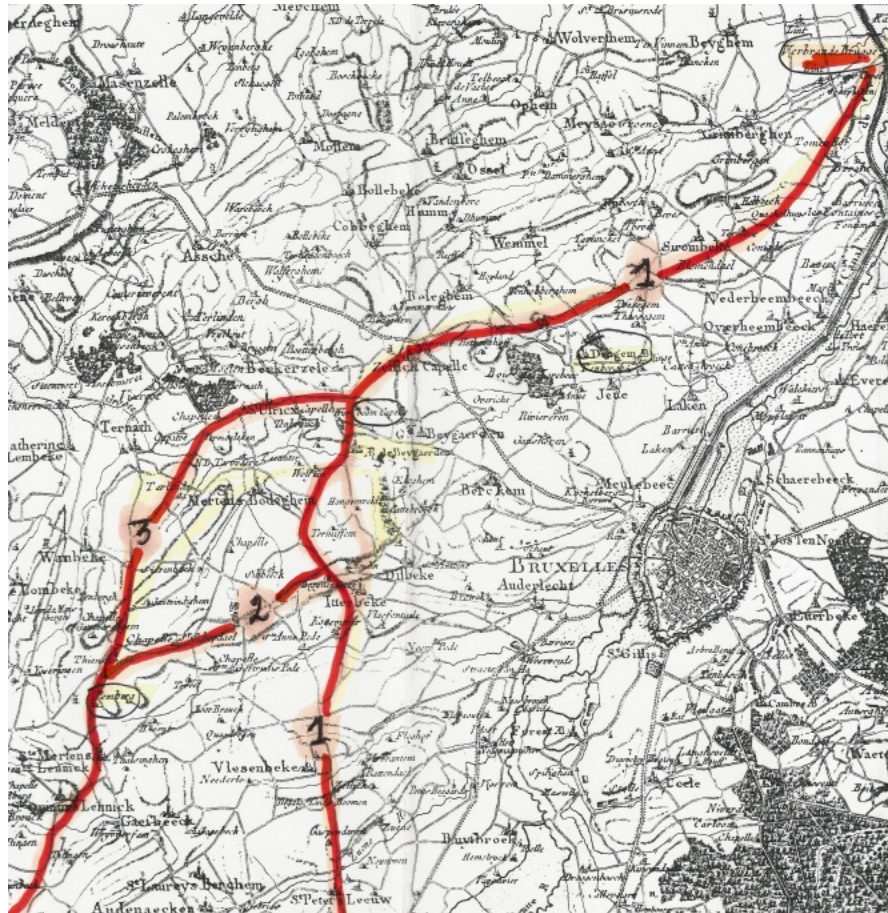

Oude tekst schaepenwegh

Weg nr. 2 begint vanaf de afslag aan Begijnenborre en loopt dan via Schepdaal (de huidige Oude Geraardsbergsestraat) naar de Tomberg onder Sint-Martens-Lennik. Ook deze weg raakt slechts zijdelings aan Bodegem. In archiefstuk L116/38 punt 53 beschouwt men deze weg eveneens als een *herbaen* of koninklijke weg:

*Item wordt gesigneert eene tweede **herbaene ofte royalen wegh** treckende ter rechter handt door de prochie van beugem ende passeert door den gehuchte ofte capelle van schepdael van daer door seckere plaetse genoempt het nelleken ende dat voorbij de capelle van zavelaer [Saffelberg, etymologisch afkomstig van 'zavelberg'] naer den molen van tomberghe volgens de declaratie van den heere verboom.*

Weg nr. 3 vertrok aan het Hof te Waarboom en liep in de richting van Edingen over achtereenvolgens Sint-Ulriks-Kapelle, Opalfene (de watermolen), de huidige Heirbaan en Terlinden op Ternat, de Schapenbaan op Wambeek en Sint-Martens-Lennik en verder naar Tomberg.

Schapenwegen

Samenvattend mag men dus stellen dat men in het grensgebied van Bodegem drie schapenwegen kon onderscheiden. De belangrijkste lag in het oosten op de grens met Groot-Bijgaarden en Dilbeek en liep daar langs de Bruine-Lieve-Heerstraat. In het noorden, op de scheiding met Ternat en Sint-Ulriks-Kapelle, wellicht ongeveer het tracé van de huidige Brusselstraat liep eveneens een schapenweg. Ten zuiden van Bodegem liep er ten slotte nog een schapenweg, kennelijk geheel op het grondgebied van Schepdaal (de Oude Geraardsbergsestraat).

De aangehaalde getuigenissen van omstreeks 1700 van de vier dorpsgenoten en rentmeester Van Grevenbroeck komen geloofwaardig over, hoewel men toch enige reserve dient in acht te nemen over de werkelijke omvang van deze wegen. Luidens de contemporaine getuigenis van een beëdigd landmeter voldeed die geenszins aan de gewone breedte van 24 voet.

Edgard Van Droogenbroeck
Secretaris heemkring B.K.W

Bodegemse Kulturele Werkgemeenschap

Heemkring B.K.W. Poverstraat 14
 1700 Sint-Martens Bodegem